

Trajan, Jevreji i ”Kitoski rat”

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari

Početak 2. veka nove ere na Levantu i Bliskom istoku zatiče Jevreje kao narod koji je doživeo svoju golgotu porazom u ratu 70. godine, kada rimski general, a kasnije i car Tit (79.- 81. god.) osvaja i razara Jerusalem, a jevrejsko stanovništvo Judeje raseljava po rimskim provincijama. Uz već postojeće jevrejske zajednice Egipta, Aleksandrije, Mesopotamije Jevreji u sve većem broju naseljavaju i oblasti severne Afrike (Sirenaika), ostrvo Kipar, prostor i obalu Male Azije (današnja Turska) i oblasti centralne Azije. U ovim, sada rimskim provincijama, živeći izmešano sa grčkim, rimskim i drugim paganskim (nejednobožackim) stanovništvom pokušavaju održati svoju veru i njome propisan način života, što često ovisi i o naklonosti ili nenaklonosti lokalnih upravitelja i guvernera tih gradova i provincija.

Jedna od oblasti koju počinju naseljavati u većem broju je i Sirenaika ili Pentapolis (severoistočni deo današnje Libije), ranije grčka kolonija koju čini pet antičkih gradova na severnoj obali Afrike. To su: Euhesperid (današnji Bengazi), Tauhira, Barka, Apolonija i kao glavni grad Sirena. Kasnije je podignut i šesti grad Ptolomeja.

Sirena je osnovana 630.g.p.n.e. kao kolonija grčkog ostrva-grada Tera, usled njegove prenaseljenosti. Prva kolonija nastaje na ostrvu Platea, naspram obale, a kada je izgradnjom „Apolonove fontane“ obezbeđeno snabdevanje dovoljnom količinom vode, počeo je i razvitak grada Sirene u samoj unutrašnjosti kopna.

„Apolonova fontana“

Arheološki lokalitet „Donjeg trga“ u Sireni

Po rimskom osvajanju ove grčke kolonije, grad Sirena doživljava dugi period mira pod upravom rimskih guvernera. Za vreme vladavine rimskog imperatora Avgusta (27.g.p.n.e.- 14. god.) podignut je i novi hram u čast boga Zevsa, dok lokalno stanovništvo grada nastavlja kult poštovanja svojih bogova.

Arheološke iskopine hram boga Zevsa

... i ostale arheološke strukture grada

Početak 2. veka grad doživljava svoj uspon i procvat sa narastanjem klase bogatog stanovništva. Jedan od takvih uspešnih i bogatih ljudi je bio i poznati sponzor i donator grada, Jazon Magnus, koji je pomogao gradnju mnogih javnih objekata i zgrada u Sireni.

Arheološke iskopine kuće Jazona Magnusa (slika levo)

U kasnijim godinama svoga postojanja grad biva česta meta napada barbarskih plemena iz pustinje, da bi konačno bio napušten i razoren 414. godine.

Arheološke iskopine grada Sirene

Jevrejsko prisustvo u Sireni započinje još za vreme vladavine Ptolomeja I Sotera (323.- 285.g.p.n.e.), grčkog vladara Egipta, koji šalje mnoge jevrejske nasljednike iz Egipta u Sirenu i druge gradove Pentapolisa. Još grčki istoričar, geograf i filozof Strabo (63/64.g.p.n.e.- 24. god.) piše da je u vreme rimskog generala Lucija Kornelija Sule (81.- 79.g.p.n.), oko 85.g.p.n.e., stanovništvo Sirene bilo podeljeno u četiri klase: građane, farmere, strance i Jevreje. A u sačuvanim fragmentima njegovog rada „*Istorijske studije*“ piše da je rimski vojskovođa Lucije Licin Lukul (117.- 57/56.g.p.n.e.) bio poslat u Sirenu od strane Sule da uguši neredu tih godina, u kojima su značajnu ulogu imali i Jevreji. Od 74.g.p.n.e., od kada je Sirena postala rimska provincija, trgovačke i ostale koncesije, pa i verske slobode koje su Jevreji ravnopravno uživali sa drugim narodima za vreme egipatskih grčkih kraljeva dinastije Ptolomeja, su ukinute i posebno je pojačano ugnjetavanje Jevreja od strane lokalne grčke populacije (verovatno zbog zavisti i konkurencije) što je sve i izazivalo neredu.

Jevrejska zajednica Sirene dala je nekoliko istoriji poznatih ličnosti kao što su istoričar Jazon iz Sirene, helenizirani Jevrej koji je živio oko 100.g.p.n.e., i koji je napisao istoriju o vremenu *Makabejskog ustanka*, zatim Simon (Šimon) iz Sirene koji se pominje na više mesta u Novom zavetu kao osoba kojoj su dali da nosi Isusov krst (*Jevanđelje po Mateju*; 27: 32, *Jevanđelje po Marku*; 15: 21, *Jevanđelje po Luki*; 23: 26), kao i prvi hrišćanski biskup Sirene – Lucije, preobraćeni Jevrej (judeohrišćanin) koga je na tu poziciju imenovao apostol Sveti Marko, bliski saradnik apostola Petra.

Jevreji Sirene su bili u bliskom i stalnom kontaktu sa svojim sunarodnicima u Judeji, šaljući redovno i svoje priloge za jerusalemski Hram (dok 70. godine nije srušen i grad i Hram od strane Tita). 73. godine posle slamanja poslednjeg otpora Jevreja u Judeji padom jevrejskog uporišta Masade, odrazi ovih događaja reflektovali su se i u odnosima Jevreja i Rimljana u Sireni, što je već tada izazivalo nemire koji su u mnogome bili odraz i socijalno oslabljene pozicije sve brojnije siromašne grupacije među Jevrejima. To je i dovelo do pobune (više nemira nego oružane pobune) u kojoj je učestvovalo oko 2.000 siromašnih Jevreja, koje je predvodio izvesni Sikrian Jonatan. On je, nastupajući kao vizionar i mesija, poveo ovu grupu revoltiranih Jevreja u pustinju sa obećanjem da će im pokazati „znake i čudo“ kojim bi se trebali izbaciti iz ove situacije obespravljenosti. Sa ovim njegovim postupkom nisu se slagali svi Jevreji Sirene, posebno bogatiji i bliskiji rimskoj upravi grada, pa su neki od njih javili o ovome, rimskom prokonzulu Katulu. A ovaj je, nemajući najjasniju predstavu o kakvoj je pobuni i nezadovoljstvu reć, odmah poslao konjicu i pešadiju da rastera i savlada ove nezadovoljnike. Mnogi od njih, koji i nisu bili naoružani, su pobijeni, ostatak zarobljen, a sam Jonatan posle potere uhapšen. On je u očajanju i nezadovoljstvu postupkom bogatih Jevreja u odnosu na ove nemire, optužio i osumljio i mnoge od njih da su i oni učestvovali u organizovanju ove pobune. Sve ovo je samo podsticalo nezadovoljstvo Jevreja i opterećavalo njihove buduće odnose sa rimskom administracijom i vlasti, što će konačno i dovesti do velike oružane pobune Jevreja, u vreme vladavine rimskog cara Marka Ulpija Trajana (98.- 117. god.).

Tu pobunu istorija beleži kao **Kitoski rat**, ili pobunu Jevreja protiv Trajana, koja je trajala od 115. do 117. godine. Iako ona počinje ustankom Jevreja u gradu Sirena, ova pobuna se brzo širi svim oblastima Bliskog istoka gde žive Jevreji pod rimskom upravom: u Egiptu (Aleksandriji), Judeji, na ostrvu Kipar, u Mesopotamiji.

113. godine Trajan započinje svoju vojnu kampanju protiv Jerermenije i Parćana (Partija, kraljevstva koje je postojalo od 247.g.p.n.e. do 224. godine, na prostoru ranijeg perzijskog carstva), sa krajnjim ciljem osvajanja Indije. Bio je jedini rimski car koji je u svom pohodu plovio i Perzijskim zaljevom. Za ovu akciju on angažuje svoje brojne legije, pa i one koje su držale gradove u Severnoj Africi. Da bi obezbedio linije snabdevanja vojske i svoga napredovanja, preduzima oštre mere prema stanovnicima teritorija i zemljama koje koristi kao bazu za svoj

Bista cara Trajana, sada u Muzeju u Minhenu

pohod, a pre svega nabatejskog carstva (današnji Jordan), grada Palmire (današnja Sirija) i Judeje. Bojeći se mogućnosti izbijanja nemira on preduzima niz mera protiv Jevreja, između ostalog zabranjuje izučavanje Tore (*Zakona*, Pet knjiga Mojsijevih) i pridržavanja Šabata (praznovanja Subote). Sve ovo izaziva gnjev i nezadovoljstvo Jevreja, kako u samoj Judeji tako i na ostalim teritorijama rimskog carstva koje naseljavaju. Kako je Trajan napredovao u svom pohodu prema Mesopotamiji i velikim gradovima Vavilonu i Susi, centrima u kojima su živele velike jevrejske populacije, gde su imale svoje visoke verske škole, i kako su Jevreji tradicionalno vekovima uživali verske i druge slobode pod Parćanima (Perzijancima), Trajan je oštricu svoga napada usmerio i prema njima, kao potencijalnim saveznicima Parćana. Mnogi su Jevreji bili ubijeni a da se nisu ni pobunili niti digli na oružije. Zato sve ovo izaziva i oružanu pobunu Jevreja, naročito u gradovima gde čine značajan broj stanovnika, gde počinju napadati manje garnizone rimske vojske, koji ostaju u pozadini. To se pre svega odnosi na gradove Nisibis (današnja Turska), Edesu (glavni grad parćanske satrapije /provincije/ Osroen – današnja Turska), Seleukiju na reci Tigris (predgrađe današnjeg Bagdada) i Arbelu (severni Irak), gde se tamošnje jevrejske zajednice priključuju pobuni protiv Rimljana.

Već ranije pomenute grčke zajednice grada **Sirene** na severu Afrike, Aleksandrije u Egiptu i na ostrvu Kipar, iskazuju otvorenu netrpeljivost prema Jevrejima, koristeći kao izgovor jevrejsko svrstavanje uz Parćane u ratu sa Rimom, da otvoreno napadnu jevrejske kvartove i sinagoge, paleći i rušeći mnoge od njih. To izaziva otpor i oružanu pobunu Jevreja Sirene koja se brzo širi celim Bliskim istokom.

Jevreje Sirene predvodio je izvesni Lukas (rimski istoričar Kasio Dio ga naziva imenom Andreas, verovatno njegovim rimskim imenom) koji je sebe nazivao „kraljem“ (što nam prenosi rimski istoričar Euzebij iz Cezareje u svom delu „*Istorija Crkve*“, 4.2.1-5). Pobunjenike i samog Lukasa nadahnjuje određeno verovanje u mesijansku ulogu ovog ustanka i samog vodstva Lukasa, i ovaj duh nade oslobođanja pod mesijanskim vođstvom se proširio kao plamen među Jevrejima celog Bliskog istoka^{1*}.

^{1*} Ideja mesijanstva je prisutna kod Jevreja još od vremena 6. veka p.n.e. i izгона u Vavilonu. Hebrejska reč za to je *mešiah*, a znači „Jedinac Božiji Pomazanik“, i nagoveštava dolazak određenog sveštenika, proroka i kralja koji može i treba da izbavi Jevreje iz ropstva i izgnanstva, i da donese slobodu i njihov povratak u domovinu. Nekoliko biblijskih pisanih proročanstava se i ostvarilo kada je perzijski kralj Kir (Kir II Veliki, 559.- 530.g.p.n.e.) odobrio i omogućio njihov povratak u Izrael (Judeju) 538.g.p.n.e. U 2. veku p.n.e. Jevreji su ponovo bili pod represijom, ovaj put grčkom, i stara proročanstva su ponovo postala bitna za duh i volju naroda. Mnogi su sa jakom željom i očekivanjem gledali napred u pojavu i dolazak nekog vojnog lidera (vođe) koji bi ih oslobodio, prvo grčke, a sada, u 1. i 2. veku nove ere, i rimske okupacije, i koji bi ponovo uspostavio slobodno jevrejsko kraljevstvo. Neki, kao autor *Pesme nad pesmama*, verovali su i zagovarali da je Mesija harizmatični učitelj koji će dati tačne interpretacije svih božijih zakona, reuspostaviti (državu-kraljevinu) Izrael i dovesti do pravednog božijeg i čovečijeg suda. Pojava samog Isusa (Hrista) iz Nazareta (Jevrejina Jošue) dočekana je bar za trenutak među Jevrejima, kao dolazak očekujućeg i mogućeg vođe i Mesije. Vek kasnije, ustanak Jevreja Sirene pod vođstvom Lukasa, donelo je nadu u ovo mesijansko verovanje u borbi za slobodu. Ideja mesijanizma (dolaska Mesije) prisutna je u Judaizmu i dan danas.

Njegovi pobunjenici napali su grčke kvartove grada Sirene, razorivši brojne hramove posvećene paganskim bogovima, pa tako i Jupiteru, Apolu, Artemisi, Heketu, Demetri, Plutu i Isisu, kao i javne objekte koji su simbolizovali rimsku vlast: Cezareum, baziliku i termu. Skoro svo grčko i rimsko stanovništvo je pobijeno (prema Kasiju Dio, 220.000 ljudi). Zbog iskazane surovosti u ovim okršajima, autori često ovu pobunu i rat opisuju kao „masakr u Sireni“.

I rimski historičar Kasio Dio u već pomenutoj knjizi „*Rimska istorija*“ (knjiga 68.32 i 69:12-14) o tome piše sa tipičnim manirom rimskog viđenja, u kome je Jevreje trebalo prikazati kao isključive negativce sa izrazito negativnim opisima njihovog postupanja u ovom ustanku, da bi se prema njima stvorio što negativniji odij. Pa tako on opisuje sledeće: „*U međuvremenu, Jevreji oblasti Sirene izabraše izvesnog Andrea kao svoga vođu i uništiše i Rimljane i Grke. Oni bi kuhali njihovo meso, i od njihovih creva pravili kaiševe, a njihovom krvlju bi se miropomazali, a njihovu kožu koristili za svoje odevanje. Mnoge rasporeše na pola, od glave pa nadole. Deo zarobljenih dadoše divljim životinjama, a ostale upotrebiše za gladijatorske borbe. Sve ukupno, pobiše dvesta dvadeset hiljada ljudi. U Egiptu, takođe, učiniše slično...*“

Sa istorijskog aspekta rad i pisanje Kasija Dia je značajan za uvid o onome što se događalo za vreme jevrejskog ustanka protiv Trajana u Sireni i na ostrvu Kipar, ali je sigurno da su ovi njegovi opisi o okrutnosti Jevreja u sukobu sa Grcima i Rimljanima, preuveličani. Međutim, nesumljivo je da su žrtve i stradanja na obe strane bile velike.

Zamah ovog ustanka proširuje se i prema **Egiptu** i gradu **Aleksandriji** gde živi velika zajednica od oko 150.000 Jevreja. Grčko stanovništvo koji beži pred pobunjenicima prodire u Aleksandriju i napada jevrejske kvartove i stanovništvo, zarobljavajući i ubijajući mnoge lokalne Jevreje i paleći i rušeći njihove kuće i sinagoge. Egiptom tada upravlja rimski guverner Marko Rutil Lup čije trupe u Aleksandriji ne uspevaju očuvati mir između Grka i Rimljana sa jedne i Jevreja sa druge strane. U ovim sukobima biva ubijeno na hiljade pagana (Grka i Rimljana) i Jevreja.

U međuvremenu Lukasovi pobunjenici prodiru u Egipat, nastupajući prema Aleksandriji, ali i 600 kilometara južno, uzvodno od Nila prema Tebi.

O ovome i atmosferi straha i panike koja tada vlada piše i grčki historičar Apian od Aleksandrije u svojoj već pomenutoj knjizi „*Rimska istorija*“ (poglavlje „*Trajanov Arabljanski rat*“, fragment 1), gde na kraju 24. knjige opisuje atmosferu u Egiptu u vreme prodora Jevreja Sirene, i opšteg, a i svog bežanje iz Egipta u takvim okolnostima, pa kaže: „*Jednom, noću, kada sam bežao od Jevreja za vreme rata u Egiptu, pokušavao sam doći do Petre u Arabiji, preko obale reke, gde me čekao brod da me odvede do Pelusijuma. Imao sam Arapa za vodića i mislio sam da to nije daleko od mog broda, ali kada je on čuo krik vrane u zoru, bio je potpuno zbunjen i rekao je „Mi smo se izgubili“, i kada se vrana zlokobno ponovo oglasila, ponovio je „Mi smo potpuno izgubili put“. Sada i ja zbunjen počeo sam da gledam ne bi li video nekoga na putu, ali ne vidoh nikoga, jer bila je rana zora, i posebno u situaciji zemlje gde se vodio rat. Ali kada je Arapin čuo pticu po treći put bio je veoma sretan i reako je „Izgubili smo put ali pronašli smo prećicu“. Nasmijao sam se iako sam mislio da smo izgubljeni i bojao sam se za život. Sve je bilo puno neprijateljstva i ja nisam mogao da se*

vratim neprijateljima (Jevrejima, o.a.) od kojih sam pokušavao pobeći. Ali pošto nisam imao alternativu, pratio sam ga i verovao u njega da će se snaći. Upravo tada, neočekivano, ugledali smo drugu obalu reke, deo koji je blizu Pelusijuma, i tada ugledasmo brod koji ide ka Pelisijumu. Mi naglo zaokrenusmo i ovo mi spasi život. Brod sa drugima je uhvaćen od Jevreja. Meni je sreća bila naklonjena i spasio sam se".

Ohrabreni napredovanjem i približavanjem gradu Lukasovih pobunjenika iz Sirene 116. godine, Jevreji Aleksandrije se organizuju i dižu na ustanak. To je više bila reakcija iskazivanja nemira i pobune nego sama organizovana oružana borba. Ona se najviše iskazala rušenjem paganskih hramova i grobnice Pompeja (rimskog generala koji je 63.g.p.n.e. osvojio Jerusalem, počinivši svetogrđe ulaskom u jevrejski Hram gde je masakrirao sveštenike koji su vršili službu).

O ovom rušenju Pompejeve grobnice pisao je i grčki istoričar Apian od Aleksandrije (95.- 165. god.) u svojoj knjizi „*Rimska istorija*“, u poglavlju „*Civilni ratovi*“, knjiga 2., gde u odeljku 90, o tome kaže: „*On (Gaj Julije Cezar, /48.-44.g.p.n.e./, o.a.) dođe do Nila sa 400 brodova, prošavši zemljom u društvu Kleopatre i generala koji su bili sa njim...Cezar nije mogao da gleda odsećenu glavu Pompejevu, kada su mu je doneli, ali je naredio da je sahrane, i za to odredi deo zemljišta pored grada (Aleksandrije, o.a.) koji nameni za grobnicu za svog neprijatelja. Ali u moje vreme, dok je rimski imperator Trajan ugušivao jevrejski rod u Egiptu, ona (grobница Pompejeva, o.a.) je bila razorena od njih (Jevreja, o.a.) u toku rata koji je tada bio*".

I već pomenuti rimski istoričar Euzebio iz Cezareje (*Euzebio Pamfili*, oko 263.- 339. god.) u svom delu „*Istorija Crkve*“, 4.2.1-5 i *Corpus Papyrorum Judaicarum* 435, 436, 438, 439, 444 i 45, o tome piše vrlo iscrpno, pa kaže: „*U vreme osamnaeste godine vladavine imperatora Trajana, pobuna Jevreja je eskalirala i dovela do uništenja velikog broja njih. I u Aleksandriji i u ostatku Egipta, a posebno u Sirenaici, kao da su bili obuhvaćeni nekim strašnim žarom pobune, ustadoše protiv njihovih grčkih sugrađana, i sve više uze maha ta njihova pobuna koja u sledećoj godini preraste u veliki rat u vreme dok je Lup (rimski guverner Marko Rutil Lup, o.a.) bio guverner celog Egipta...*"

U međuvremenu, Lukas i pobunjenici iz Sirene prodiru u Aleksandriju, paleći pojedine delove grada, a trupe guvernera Marka Rutila Lupa povlače se iz grada prema jugu u odbranu još nepokorenih gradova.

Euzebio iz Cezareje o tome piše sledeće: „*Prvo što su učinili je da su savladali Grke koji su bili prodrli u Aleksandriju i zarobili i pobili Jevreje u gradu, ali iako izgubiše podršku od građana (misli se na Jevreje Aleksandrije, o.a.) Jevreji Sirene nastaviše da haraju Egiptom i da pustoše oblasti koje uze pod svoju kontrolu njihov vođa Lukas*"^{2*}.

Jedino što je u tom trenutku Marko Rutil Lup mogao da učini je da pošalje dve legije (Treću *Sirenaika* i Dvadeset drugu *Deiotariana*) da zaštite stanovnike Memfisa (egipatskog grada južno od delte Nila), ujedno i tražeći od cara Trajana dodatnu vojnu pomoć da bi savladao pobunjenike.

To sve je prisililo Trajana da udovolji ovoj njegovoj molbi i pošalje dve nove ekspedicione trupe. Jednu čini Sedma legija *Klaudija*, koju šalje da uguši

^{2*} („*Istorija Crkve*“, 4.2.1-5.)

jevrejski ustanak i povrati red na Kipru (gde je takođe već izbio jevrejski ustanak), a drugu vojnu jedinicu stavlja pod komandu svog dobrog prijatelja i generala Kvinta Marcija Turba. On je sa vojskom doplovio brodovima do Aleksandrije, gde je u nekoliko žestokih bitki porazio Jevreje, ne samo u Egiptu već i one u Sireni. Ipak, pobunu je uspeo ugušiti tek u jesen 117. godine. U tim borbama pobio je na hiljade jevrejskih ustanika, a vođa ustanka Lukas je pbegao u Judeju.

O ovome rimski istoričar Euzebio iz Cezareje u svom već pomenutom delu „Istorija Crkve“, 4.2.1-5 i *Corpus Papyrorum Judaicarum* 435, 436, 438, 439, 444 i 45, piše: „Car (Trajan, o.a.) posla protiv njih (Jevreja, o.a) Marcija Turba, koji dođe sa vojskom kopnom i preko mora, uključujući i konjicu. On povede snažan rat protiv njih u mnogo bitki u važnom trenutku, i pobi mnogo hiljada Jevreja, ne samo u Sireni već u celom Egiptu gde su se oni pridružili Lukasu, njihovom kralju.“.

Prisustvo Jevreja na ostrvu **Kipar** u istočnom Mediteranu datira još iz vremena Makabejaca (kraj 2. i početak 1. veka p.n.e.) i poslednjih godina grčke uprave ostrvom. Kako rimsko-jevrejski istoričar Jozef Flavije (37.-oko 100. god.) piše u svojoj knjizi „Starine“ (XVIII. 5, 4): „Kao i u Egiptu toga vremena, Jevreji na Kipru žive dobro, i izvesni ugledni kiparski Jevrejin imenom Timije (Timotej, o.a.), oženio je Aleksandru, kćerku Fasaela i Salampsie, unuku Heroda Velikog (jevrejskog kralja Judeje, 37.-4.g.p.n.e., o.a.). Međutim, ta veza nije imala uspeha.“ Za vreme rata vođenog između jevrejskog judejskog kralja Aleksandra Janaja (Jehonatana, 103.-76.g.p.n.e.) i grčkog kralja Kipra Ptolomeja Latirusa, oko grada Ptolemeide (na obali današnjeg Libana, južno od Tira), mnogo Jevreja je ubijeno. Za vreme tog rata Jevreji Kipra su ostali lojalni Ptolomeju Latirusu. A Kleopatra III, majka kiparskog kralja, ali i njegov žestoki protivnik, dozvolila je jevrejskim komandantima iz njene vojske, Hilkiji i Ananiju, da pomognu Aleksandru Janaju, i odmah zatim poraze Kiprane^{3*}.

Početkom prvog veka Jevrejska zajednica Kipra je već brojna, i u vreme rimske uprave njihov status je regulisan po njih povoljnim dekretima (ukazima, uredbama) od strane Rimljana. Jevreji tada koriste bar tri sinagoge i u bliskim i dobrim su odnosima sa lokalnim stanovništvom, pretežno Grcima, ali i Rimljanima. Hrišćanstvo je od ranog vremena bilo prisutno među Jevrejima Kipra. Judeohrišćani Pavle (jevrejsko ime Savle, kasnije apostol) i Barnaba (Varnava „sin utehe“, jevrejsko ime Josija, kasnije apostol) rođeni jevrejski Levit sa Kipra, bili su dvojica judeohrišćana koji su najzaslužniji za širenje hrišćanske doktrine, i na Kipru, a i šire, kako među Grcima i Rimljanima, tako i među Jevrejima.

Ove relativno mirne i za Jevreje povoljne okolnosti života na Kipru narušava započeti rat Trajana protiv Jevreja, što se odražava i na iskazanoj netrepeljivosti prema Jevrejima, pre svega brojnog grčkog stanovništva ostrva, koja započinje fizičke napade na Jevreje Kipra. Kao odgovor na to, i poneseni idejom ustanka njihove sabraće u Sireni i Egiptu, sa nadom u oslobađanje od Rima porobljene Judeje, i Jevreji Kipra se dižu na oružani ustanak. Pod vodstvom

^{3*} (Jozef Flavije, *Starine*, 13:284–287, 328–355; 14:112)

izvesnog Artemija oni se 117. godine pridružuju velikom ustanak (ratu) protiv Trajana i Rimljana i vrlo brzo ovladavaju celim ostrvom i glavnim gradom, pobivši pri tome hiljade civila, Grka i Rimljana (prema Kasiju Diu, 240.000 ljudi). U ovom ustanku, prema verovanju, strada i judeohrišćanski misionar, Barnaba (Varnava)^{4*}.

Rimljani su iz početka bili iznenađeni i zatečeni žestinom ustanka i nesprenni da uzvrate. Trajan tada šalje Sedmu legiju *Klaudija*, pod komandom Lusija Kvijeta, da povрати kontrolu na Kipru, i ona uskoro zauzima glavni grad ubijajući sve pobunjenike. Rimljani tada, donose zakon kojim se, pod pretnjom smrću, zabranjuje Jevrejima da žive na Kipru, i uopšte da dolaze na Kipar. Čak i ako bi bila reč o slučajnim brodolomcima koji bi se iskricali na ostrvo, bilo im je zaprečena smrtna kazna.

Novčanica iz vremena jevrejske pobune na Kipru, koju izdaju pobunjenici. Nečitkog je datuma izdavanja. Na pročelju je prikaz sedmokrakog svećnjaka, okruženog nečitkim natpisom na grčkom jeziku, a poledina je prazna (neoslikana) (slika gore)

Istoričar Kasio Dio u pomenutoj knjizi „*Rimska istorija*“ (knjiga 68.32 i 69:12-14) o tome piše: „*U Egiptu, takođe, učiniše slično, kao i na Kipru pod vodstvom Artemia. Tamo (na Kipru, o.a.), isto tako, ubiše dvesta četrdeset hiljada ljudi. Zbog ovih razloga od tada nikad više jevrejska noga nije mogla kročiti na ostrvo, čak ako bi neko od njih (Jevreja, o.a.) stigao na ostrvo brodom ili čamcem nošen vetrom, bio bi odmah ubijen. Mnoge osobe su bile uključene u ovu kampanju protiv Jevreja, a jedan od njih je bio Lucije, koga je poslao Trajan*“.

Ovo stanje zabrane jevrejske prisutnosti na Kipru trajaće nekoliko godina, da bi vremenom, posle više godina mira, ponovo počelo naseljavanje Jevreja na Kipar^{5*}.

Dok je Trajan ratovao u Perzijskom zaljevu protiv Parćana, jevrejski ustanak se brzo širio teritorijama koje su rimljani već osvojili u **Mesopotamiji**. Naročito u gradovima gde su bile velike jevrejske zajednice kao što su Nisibis, Edesa, Seleukija i Arbela, Jevreji napadaju i osvajaju tamošnje manje rimske granizone. Zaokupljen ovim ratom sa Parćanima, Trajan pokušava da ga dobije tako što

^{4*} („*Acta Barnaba*“, 23)

^{5*} Međutim, Jevreji će još jednom učestvovati u pobuni protiv rimske vlasti za vreme vladavine vizantijskog rimskog cara Heraklija (610.- 641. god.). Bilo je to 611. godine kada su se Jevreji kao saveznici svrstali na stranu Perzijanaca u ratu protiv Vizantije, i pomažu Perzijancima da 613. godine zauzmu Damask, a 614. godine oslobode i Jerusalem, koji predaju Jevrejima na upravu (sve do 621. godine, kada je Vizantija porazila Perziju)

116. godine u glavnom gradu Patrije Ktesifonu (na reci Eufrat) dodeljuje krunu kralja Partije pro-rimski orijentisanom Partamaspatesu, sinu ali i rivalu vladajućeg kralja Partije, Osroesa I (109.- 129. god.). On želi na taj način da stvori lažnu sliku stanovnicima Partije da imaju svog kralja, iako je ovde reč o marioneti rimskog režima. Da bi se dao značaj ovom događaju, iskovan je i rimski novac na kome je pisalo *Rex Partis Datus* – „Kralj je dat Parćanima“. Posle ovog krunisanja u Rimu je slavljena pobeda nad Partijom. Međutim, Trajan je zadržao samo zemlje na gornjem toku Tigrisa i Eufrata i tu osnovao novu rimsku provinciju „Asiriju“. On tada lično peuzima komandu nad vojskom koju vodi protiv pobunjenih Jevreja na severu Mesopotamije. Za ovu svoju vojnu kampanju gušenja ustanka na severu, on angažuje jednog od svojih najboljih i najodanijih vojnih komandanta pomoćnih jedinica iz Mauritanije, Lusija Kvijeta. Ovaj „crni“ rimski vojni zapovednik, potiče iz Maroka. Njegov otac je sa svojim ratnicima bio saveznik Rima tokom njihove vojne kampanje u Mauritaniji Tingitani (današnji severni Maroko) i tamošnje pobune 46. godine. Za ovu svoju ulogu on je nagrađen time što je postao rimski državljani. Njegov sin Lusije, rođen kao crni romanizovani državljani, posvećuje se vojnoj profesiji i ubrzo služi kao pomoćni oficir rimske konjice, da bi za vreme rimskog cara Domicijana (81.- 96. god.) stekao čin komandujućeg plaćenog konjičkog oficira. Na toj poziciji upoznaje tadašnjeg komandanta rimske legije u Španiji, Trajana, koji će kasnije, u 45. godini svog života, postati i rimski car. Kod njega Lusije Kvijet i nastavlja svoju vojnu službu kao njegov konjički komandant. Jedan je od retkih crnih ljudi za koje se zna, a koji je postigao uspešnu karijeru u rimskoj službi. To ga i dovodi 116. godine u Mesopotamiju, gde od Trajana dobija zadatak da uguši pobunu tamošnjih Jevreja. Ovaj to čini sa izrazitom surovošću i vrlo brzo i uspešno pokorava gradove koje su do tada držali pobunjeni Jevreji - Nisibis, Edesu i Seleukiju, ugušivši jevrejsku pobunu i pri tome pobivši veliki broj Jevreja. Odmah posle ugušivanja ustanka u Mesopotamiji, Trajan Lusija Kvijeta 117. godine šalje u Judeju.

O ovome rimski istoričar Euzebio iz Cezareje u svom delu „*Istorija Crkve*“, 4.2.1-5 i *Corpus Papyrorum Judaicarum* 435, 436, 438, 439, 444 i 45, piše: „Car (Trajan, o.a.) je sumnjao da će Jevreji Mesopotamije takođe napasti stanovništvo (Rimljane i Grke, o.a.) i naredio je Lusiji Kvijetu da ih protjera iz provincije. On je poveo vojsku i pobio je veliki broj tamošnjih Jevreja, i zbog ovih uspeha imenovan je od strane cara za guvernera Judeje.“

Posle ugušivanja ustanka u Mesopotamiji, Trajan zabrinut situacijom u **Judeji**, Siriji i na Kipru, gde je takođe došlo do pobune Jevreja, šalje 117. godine Lusija Kvijeta da uguši tamošnju pobunu Jevreja, imenujući ga, u početku, zapovednikom Judeje.

Pobuna i oružani ustanak Jevreja koji je krenuo u Sireni i Egiptu, ubrzo se preneo i podstakao pobunu i u Judeji. Centar ovog ustanka u Judeji je bio grad Lido (današnji Lod u Izraelu) što je postalo pretnja za Rimljane i njihovu mogućnost slobodne dopreme preko potrebne hrane (žita) za vojsku, koja je išla preko Judeje iz Egipta u Mesopotamiju. Vođe ustanka u Judeji su bili dva brata Julije i Papo. Ovoj pobuni poseban zamah je dao i dolazak vođe ustanka Jevreja iz Sirene, Lukasa, koji bežeći od rimskog generala Kvinta Marcija Turba koji ga goni, dolazi u Judeju. Marcije Turbo osuđuje na smrt braću Julija i Papu, ali njihovi životi su trenutno bili spašeni jer je i sam Turbo, posle smrti Trajana,

opozvan iz Rima, a nedugo potom i ubijen kao jedan od navodnih zavernika protiv novog rimskog cara Hadrijana (117.- 138. god.).

Posle gušenja pobune u Mesopotamiji, Lusija Kvijet preuzima komandu u Judeji sa ciljem da i tu zavede red. On odmah počinje opsadu grada Loda (Lide) gde su skoncentrisani pobunjenici. Usled opsade, u gradu i okolini je bila velika glad i neimaština, pa je Veliki rabin Gamalil II dozvolio post čak i za praznik Hanuku. Sam Gamalil II je bio zarobljen i nedugo potom je i umro. Posle jake opsade, Lod (Lida) je zauzet, a masa Jevreja ubijena. Iste godine su ubijeni i vođe i ključni lideri ovog ustanka, braća Julije i Papo. Od tada se u Talmudu (zborniku jevrejske postbiblijske literature) i drugim rabinskim izvorima, izraz „pokolj u Lodu“ često koristi simbolično sa tonom bolne uspomene i poštovanja.

Sudbina vođe Jevreja grada Sirene Lukasa, nije poznata.

Odmah posle ove pobede Lusije Kvijet je poslat da uguši i jevrejsku pobunu na Kipru. Zbog uspešnosti kojom je nemilosrdno i okrutno porazio Jevreje Mesopotamije, Judeje i Kipra, nagrađen je imenovanjem u guvernera Judeje. a njegovo ime „Kvijet“ će simbolično biti uzeto kao naziv ove velike pobune i rata Trajana i Jevreja – kao **Kitoski rat** (ovaj izraz je efekat kasnijeg iskrivljenog izgovora njegovog imena).

Lusije Kvijet je bio i jedan od onih koji su forsirali politiku nasilne helenizacije pokorenih naroda, pa i Jevreja, zbog čega su rabini kao meru protiv toga izdali proglas kojim su pozvali jevrejske očeve da ne dozvole deci da uče grčki jezik, književnost, ili da praktikuju bilo koji grčki običaj, kao što je da mlada nosi venac na venčanju ^{6*}.

I posle ove rimske pobede tenzija odnosa Jevreja i Rimljana u Judeji je stalno ostala napeta, što je primoralo naslednika cara Trajana, cara Hadrijana (117.- 138. god.) da u Judeju za stalno pošalje Šestu legiju *Ferata*, koju stacionira u Cezareji Maritimi u Judeji.

Rezime

U leto 117. godine rimski car Trajan tokom svoje vojne kampanje na istoku dobiva srčani udar i odlučuje da se vrati u Rim. Ploveći brodom od grada i luke Seleukije na rijeci Tigris, prolazi Perzijskim zaljevom, ali na putu i umire (8. avgusta 117. god.). 118. godine na rimskom prestolu ga zamenjuje car Hadrijan (117.- 138. god.). On odlučuje da obustavi rat na istoku i da stabilizuje postojeće granice, ali i samu državu usled skupog vođenja takvih dalekih ratova. Brzo i oštro se obračunava sa svojim mogućim protivnicima za presto, a jedan od njih je bio i sam Lusije Kvijet, Trajanov uspešni ali sada i sve samostalniji i samovoljniji vojskovođa. Hadrijan ga uskoro opoziva sa funkcije guvernera Judeje, a kao opasnu pretnju za moguće pružimanje rimskog prestola, organizuje njegovo ubistvo u leto 118. godine uz pomoć Trajanove udovice.

Hadrijana na prostoru severne Afrike, gde se vodio veliki jevrejski ustanak – Kitoski rat, dočekuje opustošena teritorija, kako u ljudima tako i materijalno. Veliki je broj ubijenih Grka i Rimljana ali i Jevreja, i zato on odlučuje da naseli tu rimsku provinciju novim naseljenicima.

^{6*} (Mišna Sota 9.14)

Biste cara Hadrijana

O opsegu tih stradanja i razaranja dosta je pisao rimski historičari Eusebio iz Cezareje. U svom radu „Hronika“ (Jermenije) u opisu 14. godine vladavine Hadrijana, on kaže: „*Posle ove pobune (Jevreja u Sireni i okolnim gradovima i regijama, o.a.) uništenje stanovništva u Libiji bilo takvih razmera, da su se nekoliko godina kasnije morale uspostavljati nove kolonije na tim prostorima i dovoditi novo stanovništvo i naseljenici, da nasele ovu opustošenu regiju i gradove*“

Natpis iz Sirene koji pominje imena trojice braće, jevrejskih ustanika: L. Valerija L.L. Baruha, Zabde i Akibe. (slova L.L. označavaju Lukasove ustanike)

O tome pišu i drugi rimski historičari, čak i mnogo godina kasnije. Pa tako o tom razaranju, početkom 5. veka piše biskup Sinesie, rođeni Sirenčanin, koji u svom radu „Vladavina“ („Do Regno“, 2, napomena 117) patetično oplakuje propast i porušenost Sirene, navodeći da je Ptolomeja, novi grad zapadno od Sirene, usred obima razaranja same Sirene dobio privilegiju da on postane metropola i glavni grad oblasti Gornje Libije.

*πολις Ἑλληνισ, παλαιον ονομα και σεμνον,
και εν ωδη μυρια των παλαι σοφων.
νυν πενης και κατηφης, και μεγα ερειπιον.*

Original Sinesievog grčkog teksta sa opisom propasti Sirene

I hrišćanski historičar i teolog iz 4. veka Paul Orosije (oko 375.- oko 418. god.) u svojoj knjizi „Sedam knjiga istorije protiv pagana“ (koja je nastala kao njegov odgovor na verovanje da je slabljenje moći rimskog carstva rezultat

rimskog prihvatanja hrišćanstva) takođe beleži da je nasilje toliko smanjilo broj stanovnika u oblasti Sirenaike, da su nove kolonije morale biti uspostavljene i naseljene od strane Hadrijana (117.- 138. god.) pa on o tome piše sledeće: „Jevreji...su nametnuli takav rat stanovnicima Libije, najžešćim načinom, i sa takvim stepenom je zemlja bila iscrpljena, i toliki su seljaci i žitelji bili pobijeni, da je zemlja ostala skoro nenaseljena, i dok god imperator Hadrijan nije skupio i poslao naseljenike sa drugih mesta tamo, tu nije bilo skoro nikoga”.

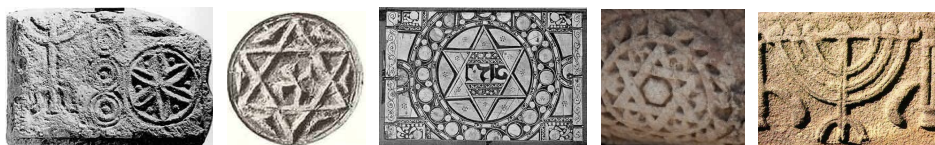
Pošto su razaranja javnih dobara Rima na ovim teritorijama bila velika, a i da bi obezbedio novac potreban za tu obnovu, Hadrijan donosi dekret kojim zaplenjuje svu jevrejsku imovinu na ovim prostorima i time obezbeđuje preko potreban novca za plaćanje izgradnje novih javnih objekata. Ta inicijativa je čak i javno obeležena komemorativnim ispisima na pojedinim novoizgrađenim objektima.

Natpis na kamenoj ploči javnog kupatila u Sireni, koji komemoriše kako je grad obnovljen posle *Tumulto Judaico* – pobune (ustanka) izazvane od Jevreja

Petnaest godina posle Kitoskog rata Jevreji će se još jednom dići na veliki i opšti ustanak protiv Rima, ovaj put u samoj Judeji. Taj tzv. Drugi jevrejski ustanak trajaće od 132. do 135. godine i posle tri i po godine borbi završiće velikim porazom i gubicima Jevreja koji se procenjuju na preko pola miliona ljudi. Rimski istoričar Kasio Dio će u svojoj 69. knjizi „*Rimske istorije*” napisati: „*Pedeset njihovih najjačih položaja i 985 njihovih najvažnijih sela su uništena. 580.000 njihovih muškaraca je ubijeno u brojnim bitkama i progonima, a mnogi od njih su umrli i od gladi. Mnogi od njih su kasnije pronalazeni pomrli od bolesti i vatre. Skoro cela Judeja bila je opustošena...*”

* * *

Naslovna strana: Mermerna bista cara Trajana, Britanski muzej, London
Poslednja strana: Bista cara Trajana, Muzej u Minhenu (slika gore)

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari